

1.576.800.000 segons de ZAJ

quaderndelesidees.press/1-576-800-000-segons-de-zaj/

September 29, 2014

ZAJ és un nom molt conegut dins l'àmbit de l'art contemporani de l'Estat espanyol. No vol dir res; però de forma simple i directa evoca el mot ZEN, potser perquè va néixer sota l'influx de John Cage.



Black Market. Fotografia de Daniela Beltrani

Abans que res

Les efemèrides ens donen un punt de perspectiva. És certament una ocasió basada en l'estètica de la simetria numèrica o el simbolisme de la pervivència i/o l'oblit, i sobretot un mecanisme per relacionar una cosa amb una altra, un fet del passat amb un projecte de futur; una acció interessada. Queda per conèixer la naturalesa d'aquest interès. L'art, per exemple, ja que parlarem d'art, fins a quin punt és una activitat desinteressada? Segons el pensament il·lustrat i des de Kant, no té l'art interès en comunicar, emocionar? I, tal com deia Robert Feliu, no és l'art «allò que fa la vida més interessant que l'art»?

M'embolico amb aquesta consideració prèvia perquè el present número de Quadern gira a l'entorn d'un tipus particular d'efemèrides denominada "centenaris". No obstant això, jo no parlaré de centenaris perquè el grup d'art i acció **ZAJ**, oficialment tot just té cinquanta anys de vida, i sobretot perquè la meva amiga **ZAJ**, Esther Ferrer, no és partidària gens ni mica de les efemèrides. Però això no em desanimarà de prosseguir amb aquest text, perquè **ZAJ** (o NEOZAJ, SUBZAJ, CUASIZAJ) també ho som tots els que fem art d'acció i els que vulguin identificar-se amb **ZAJ** per qualsevulla causa.

Un bilió cinc-cents setanta-sis milions vuit-cents mil segons de ZAJ

ZAJ és un nom molt conegut dins l'àmbit de l'art contemporani de l'Estat espanyol. No vol dir res; però de forma simple i directa evoca el mot ZEN, potser perquè va néixer sota l'influx de John Cage, partidari del minimalisme, el silenci i l'ànima ZEN. Jaime Vallaure i Rafa Lamata, abans d'esdevenir **Los Torreznos** van crear l'any 1997 una

estructura anomenada ZAT per referir-se a quelcom com “Zona de Acción Temporal”, encara que jo sempre ho he vist com una referència a ZAJ. En aquest mateix sentit, a finals dels anys noranta Ángel Pastor i jo mateix vàrem crear ZAI (Zona d’Acció Itinerant) tot pensant en ZAT i en ZAJ. Certament, la influència de ZAJ dins l’art contemporani és molt més que aquests jocs de paraules, i tanmateix, vull insistir que al cap i a la fi **ZAJ** és també una paraula en joc, una successió de mots, una successió de coses i, tal com els membres del grup deien, un etcéteras...

La no-acció ZEN de **ZAJ** i els seus cinquanta anys d’història, “neix” amb una acció sense públic consistent en el trasllat de tres llistons de fusta que anomenen “objetos de forma compleja”. A posteriori, aquesta acció fou comunicada utilitzant un mitjà tan humil i comú com una postal amb un text que ens convida a participar en un acte que ja havia tingut lloc el 19 de novembre de l’any 1964. Aquests “objetos de forma compleja” que Juan Hidalgo, Walter Marchetti i Ramón Barce havien passejat pel centre de Madrid fins arribar al Colegio Mayor Menéndez Pelayo, foren utilitzats per construir la “jaula esquemática” dins la qual, dos dies més tard, el 21 de novembre d’aquell any 1964, interpretarien la famosa obra de John Cage 4’33”, una experiència inaudita consistent a fer “visibles” quatre minuts i trenta-tres segons de silenci. I així fou com va néixer **ZAJ**, cantant al ritme ZEN de John Cage de manera invisible.

ZAJ és acció matèrica d’origen sonor en l’àmbit de les arts plàstiques i per tant, un gest desconcertant simultani al grup nord-americà **Fluxus**, amb qui comparteix padrí: John Cage, i pare espiritual: Marcel Duchamp. Podríem dir que **Fluxus** i **ZAJ** són dues parts d’una mateixa cosa. Dues parts, sí, però desiguals, ja que **Fluxus** fou un grup internacional que comptava amb desenes, si no centenars de membres actius dels EUA, el Japó i arreu d’Europa. I en canvi, **ZAJ** dona nom a un trio d’artistes que, a tot estirar, en alguna ocasió arriben al quartet o al quintet. Vist d’aquesta manera, també podríem dir que **ZAJ** seria com un comando autònom del fenomen **Fluxus** —i així figura en moltes revisions i recopilacions sobre aquest grup—, si bé amb una diferència que Juan Hidalgo explica molt gràficament: és la diferència que va dels germans Marx a Buster Keaton, essent **ZAJ** el segon.

ZAJ és un nom mític dins l’art contemporani espanyol durant molt de temps, poc conegut fins i tot dins l’àmbit de l’art conceptual, que seria i és el seu lloc natural. Aquesta “distància” tindria al meu entendre dos motius. En primer lloc, que des de la seva creació, l’any 1964, fins l’any 1973 **ZAJ** es presenta sempre com a grup “musical” de forma quasi exclusiva en auditoris universitaris, i que des de 1973 en endavant, els seus membres es dispersen fora d’Espanya. Esther Ferrer a París, Walter Marchetti a Milà i Juan Hidalgo a les Illes Canàries, per tal de potenciar les seves respectives carreres individuals, deixant per a ocasions comptades les activitats com a grup **ZAJ**.

Concha Jerez i Nacho Criado publiquen un primer dossier sobre **ZAJ** dins el catàleg Fuera de formato l’any 1983, en un moment molt poc propici per a l’art conceptual, atès que en els anys de la transició democràtica sembla que l’objectiu cultural fos enterrar l’aleshores denominat “art alternatiu”. Efectivament, no serà fins el 1996 que es pugui veure la primera gran retrospectiva **ZAJ** a Madrid, organitzada pel Museo Nacional

Centro de Arte Reina Sofía. Vuit anys després, tan sols dues associacions d'artistes independents celebren el quaranta aniversari de **ZAJ: Acción! MAD** a Madrid i **Kabaret Obert** de Barcelona; tot i això, el nom de **ZAJ** sempre ha estat present arreu de l'art contemporani espanyol, potser per l'eficàcia de la seva sonoritat i malgrat la ignorància institucional, posem per cas del MACBA que, incomprensiblement, el va deixar fora d'una exposició sobre John Cage i dels artistes amb qui es va relacionar¹.

A finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta es produeix una eclosió d'activitats artístiques vives processuals i col·lectives que, entre d'altres, s'identificaran amb els noms de **Happening** i **Fluxus**, paraula que remet a allò que està passant i que flueix. Des del nostre país, el grup **ZAJ**, un espill neo-zen, participarà de tot aquest ambient sent-ne, de fet, una part molt activa. Els happenings d'Allan Kaprow, Wolf Vostell i Jean Jacques Lebel són, per definició conceptual, col·lectius i festius. Per la seva banda, **Fluxus** i **ZAJ** no són tan tumultuosos però sempre estan oberts a la col·laboració i l'espontaneïtat. En tot cas, allò que tenen en comú és que en les seves pràctiques no hi trobem el concepte d'error, sinó succés; com tampoc individualitat intransferible, sinó permutació amical.

Han passat cinquanta anys des de la creació del grup **ZAJ**; cinquanta-dos anys del naixement de **Fluxus**; cinquanta-cinc anys del **Happening** i quasi seixanta del col·lectiu japonès **Gutai**, pioners de la pintura d'acció. Però l'art que ha triomfat és el de les grans individualitats; l'art dels "genis" del mercat com Damien Hirst. Al costat de l'art de galeria, l'art d'acció de grup o en grups permutables ha persistit fins i tot amb una certa revolada a partir dels anys noranta del passat segle. De la partitura **Fluxus-ZAJ** interpretable lliurement per qualsevol s'ha entrat en altres experiments basats en accions simultànies de diversos artistes, que estan obertes a la interferència dels uns amb els altres fins esdevenir una sola acció multifocal. Va ser pioner en aquesta nova manera de fer el grup **Black Market International**, creat l'any 1985 i que actualment compta amb artistes d'arreu del món, entre els quals Roi Vaara (Finlàndia), Boris Nieslony (Alemanya), Elvira Santamaría (Mèxic) o Lee Wen (Singapur), que a més de la seva pròpia carrera particular es troben de forma cíclica per desenvolupar el seu treball col·lectiu de caràcter minimalista. Sempre vestits de negre, solen treballar el gest lent i repetitiu interactuant amb objectes i materials quotidians: cadires, pedres, gots, branques, etc. El grup **Wolf in the Winter** (Anet Van de Elzen, Brian Catling i Denys Blacker, entre d'altres), creat l'any 2001, tendeix a treballar en espais inhòspits com fàbriques abandonades o els carrers de barris marginals, usant vestimentes especials que es confeccionen ells mateixos com obres d'art, que a voltes tenen qualitats sonores. **Nongrata** és un altre d'aquests grups d'acció col·lectiva, creat a mitjan anys noranta a Tallin (Estònia) per un grup de joves estudiants de belles arts. El grup és molt nombrós i variable, amb constants baixes i incorporacions, i acostumen a organitzar llargues tournées arreu d'Europa i Amèrica com a grup més o menys compacte; la seva és una acció visceral i d'aparença violenta que podria tenir en els accionistes vienesos dels anys seixanta la seva referència.

A Barcelona, el grup **C72-R** (Marta Domínguez, Sònia i Mònica Buxó) va treballar de 1990 a 1997 propostes d'acció de caràcter conceptual minuciosament planificades i d'aspecte hermètic, i a voltes quasi invisibles. El seu treball va ser punter en la represa de l'art d'acció a Catalunya i l'Estat espanyol.

De 1999 a 2005 es va formar a Madrid el grup **Circo Interior Bruto**, que treballava de forma parateatral complexes funcions d'acció pautades de forma general però substancialment obertes a la improvisació i la interacció amb el públic. Jaime Vallaura, Rafa Lamata, Kamen Nedev i Belén Cueto van ser els seus principals promotors. Simultàniament, Vallaura i Lamata desenvolupaven en un esperit similar el seu treball com a **Los Torreznos**, que encara continuen avui amb remarcable èxit.

Des del 2011 té lloc a Girona el projecte Corpologia, grup d'acció i revista que està obert a tothom que s'interessi per l'art d'acció com a teoria i pràctica. D'entrada són sessions d'accions consecutives i individuals que de forma espontània produeixen col·laboracions i permutacions entre els seus membres, fins arribar de “forma natural” a les accions col·lectives a la manera de **Black Market International** i **Wolf in the Winter**, amb les quals el grup ha començat a experimentar recentment. Mig segle després que Hidalgo, Marchetti i Barce traslladessin com a acció invisible tres “objetos de forma compleja”, aquestes coses continuen passant amb energia renovada com opció B al pla A de l'art modern-pompós-entronitzat dels Hirsts venedors de peix en descomposició per maca de sal².

-
1. Em refereixo a la mostra L'anarquia del silenci. John Cage i l'art experimental, presentada al MACBA, Barcelona, entre el 23 d'octubre de 2009 i el 10 de gener de 2010. ↵
 2. Una de les obres més famoses de Damien Hirst, un tauró dins un estanc de formol, recentment venut per més de nou milions d'euros, sembla que s'està descomponent perquè el formol utilitzat no va ser el més adequat. D'altra banda, Marcel Duchamp tenia el sobrenom de marxant de sal, un material molt apropiat per a les conserves de peix, per exemple. ↵

Sobre el títol d'aquest article — En l'art conceptual són molt recurrents les xifres pseudocientífiques, les estadístiques i numeracions. Manzoni, l'any 1962 va tancar dins una llauna d'acer una línia contínua de dos mil metres; deu anys després Francesc Abad va denominar “acció artística” el fet d'enumerar les pigues del seu braç esquerre. Esther Ferrer està fascinada pels “números primos” que aplica arreu en la seva obra. Amb motiu dels deu anys del festival Contenedores de Sevilla, l'any 2010 vaig escriure l'article introductor del catàleg amb el títol 265 millones de segundos. En la mateixa sintonia numèrica, Los Torreznos aquest any 2014 acaben de presentar el seu llibre recopilatori amb el títol Cuatrocientos setenta y tres millones trescientos cincuenta y tres mil ochocientos noventa segundos, en clara referència a les seves accions, molt propenses a les enumeracions. Per tot plegat no he pogut estar-me de seguir l'estil per a aquest text que també va sobre xifres, cinquanta anys de **ZAJ**.

Si t'ha agradat aquest article i vols rebre informació dels pròxims que publiquem, envia'ns el teu nom i el teu correu electrònic.

He llegit i acceptat les condicions establertes en l'[avís legal](#) i [política de privacitat](#).

Joan Casellas

